

A postabélyegző történetéből.

írta: Dr. MONUS FERENC ny. m. kir. postahivatali igazgató.

De l'histoire du timbre à date. Par M. le Dr. FERENC MONUS, Directeur du bureau de poste en retraite.

En Hongrie, au début, l'expéditeur ou l'agent du bureau de dépôt fut tenu à écrire lisiblement sur les lettres le lieu du dépôt. Les usagers ne se sont pas facilement adaptés à cette règle, c'est pourquoi en vue de faciliter le travail des principaux bureaux de poste, au milieu du 18e siècle, on a introduit un timbre à localité oblong dont l'empreinte en couleur noir ou rouge a été appliquée sur les lettres. Ces timbres ont été confectionnés de diverses matières (bois, métal), leurs formes furent aussi très différentes. Vers les années vingt du 19e siècle, les timbres comportaient la date (jour et mois) du dépôt. L'indication de l'année était plus tard ordonnée. En 1833, on a prescrit de revêtir d'une empreinte en couleur rouge les lettres dont les taxes a été acquittées à l'avance. Depuis 1840, la forme et les indications des timbres à date ont été unifiées. Pour terminer, mention est faite des timbres à date spéciaux utilisés pour le timbrage des lettres arrivées.

A magyarországi postákon feladott levelekre eleinte a feladó vagy a felvevő postahivatal tisztviselője olvashatóan felírta a feladás helyét. Fontos volt ez azért, mert a levelek díjazása 1722. évtől kezdve távolság alapján történt. Ez az intézkedés később 1789—1810. évek között megszűnt s a leveleket egyszerűen súlyra (latra) díjazták. Ebből magyarázható, hogy ez utóbbi időből sok olyan levéllel találkozunk, amelyen a feladási postahely nincsen feljegyezve. A közönség nehezen szokta meg a feladási hely feljegyzését, ezért egyes nagyobb postahivatalok munkájuk megkönnyítése végett, már a 18. század közepén hosszúkás helybélyegzőt készítettek¹⁾ s ezek fekete-festékes (de vörös színűt is használtak) lenyomatát alkalmazták a feladott levelekre.

1810. évben újból visszatértek a levelek távolság szerinti díjazására s innen kezdve mind gyakrabban találkozunk az említett hosszúkás helybélyegző lenyomatokkal. Pl. V. DEBRECZIN (Von Debreczin), A. Kápolna (Aus Kápolna), D'OEDENBURG (De Oedenburg) stb. A levelek távolság szerinti díjazása 1866. évig tartott, s ekkor hozták be véglegesen az egységes levélportót. (1850. évben a postabélyeg rendszeresítésével még mindig távolság és súly szerint díjaztak.)

A hosszúkás postai helybélyegzők előállítására (nagyság, méret) egységes szabályt nem ismerünk, de ilyet nem is adtak ki. Határozottan állíthatjuk ezt, ha a 18. és 19. században használt helybélyegző lenyomatokat megfigyeljük. Azok rendszertelen sokféleségéből csak arra lehet következtetni, hogy azok tetszés szerint, fából, fémből, különféle formában, nagyságban, latin vagy gót betűkkel készültek.

E bélyegzők később keretet kaptak. Eleinte téglalap, majd kocka, később

¹⁾ Állítólag az első ismert hosszúkás helybélyegző 1749. évből való egy a kassai postahivatalnál feladott levélen.

ovális keretben jelennek meg a régi levelek borítékain, hogy idők folyamán azután egy-, illetőleg kétkörös metszésben végleges alakot nyerjenek.

A 19. század huszas éveiben figyelemreméltó fejlődési fokozat, hogy egyes bélyegzőkön a feladás keltjét (a napot s a hónapot) is jelzik, de az évszámot még nem. (Csak elvétele kerül ilyen is.) Ez az új fejlődés a betétszámos bélyegző korába vezet, de a bélyegzők még nagyon primitívek.

Az 1829. évben ovális keretben elhelyezett, betétszámos helyi-kelti bélyegzőt használt a pesti postahivatal ilyen felirattal: PESTH 10.8. (Augusztus 10.) Brassó postahivatal 1824. évben használt bélyegzője már az évszámot is feltünteti:

„Cronstadt
5 juli 1824.“

Évszámos postabélyegzőkkel azonban még csak elvétele találkozunk.

A nagyobb forgalmú postahivataloknál már a 18. század végén és a 19. század elején szokásban volt, hogy azokat a leveleket, melyeknek díját (taxáját) a feladás alkalmával teljes egészében megfizették, pirosszínű festékbe mártott helybélyegzővel bélyegezték le, pl. Pápa postahivatalnál 1788. évben feladott levélen, 1819. évben Tyrnau (Nagyszombat), 1824. évben Cronstadt (Brassó) postahivataloknál feladott leveleken látható pirosszínű bélyegzés. Ezt a szörványos gyakorlatot kívánta állandósítani 1833. évben a 3797/638. számú körrendelet, mely utasította a fő- és leadó postahivatalokat, hogy a fizetett taxájú leveleket piros festékbe mártott hely- és keletbélyegzővel (így nevezi a bélyegzőt a rendelet) bélyegezzék le, míg a többi leveleket feketefestékes bélyegzőlenyomattal lássák el.

E rendeletnek a postahivatalok nem tudtak általánosságban eleget tenni, egyrészt, mert a prefekturáktól későn kapták azt kézhez, másrészt, mert a nagyobb postahivatalok is csak akkor alkalmazkodtak ahhoz, ha piros festékük volt. Ha kifogyott a készletük, fekete vagy zöld festékkel bélyegeztek, s így azután a rendelet feledésbe ment. Meg kell azonban állapítanunk, hogy egyes nagyobb hivatalok még a 19. század közepén is használtak piros bélyegzőfestéket. (Lila, vagy kék színű festéket ellenben — hivatalos rendeletre — nem használtak, ha itt-ott mégis találkozunk ilyen színnel, az a fekete festék idők folyamán, külső behatásra történt színváltozásával magyarázható.)

Az 1830-as évekből igen érdekes és említésreméltó az eperjesi és a szombathelyi postahivatalok helybélyegzői: keretnélküli postakürt ez, a kürt belső csavaros részében félköralakban a helynév: Eperies, a másiknál Sabaria.

Újítás az 1839. évi 1309/243. számú körrendelet tartalma, amely előírja, hogy a feladásnál bérmentve feladott levelekre „Franco“, az ajánlott levelekre „Rekommandirt“ szót kell feljegyezni, illetőleg ilyen szövegű bélyegzőlenyomatot kell alkalmazni.

Ez a rendelet is már meglévő szokást fogadott el, mert a pesti postahivatal 1833—36. években „PESTH REKOMMANDIRT“, a debreceni posta pedig 1838. évben „DEBRECZIN FRANCO“ feliratú ovális, illetőleg veséalakú keretben készült bélyegzőt használt. Az ajánlott feliratú bélyegzők alakját és nagyságát sem írták elő, ezért a 19. századból eredő ajánlott leveleken e

bélyegzők elképzelhetetlen sokféleségével találkozunk. Említésreméltó Debrecen postahivatal 1872. évből származó ilyen bélyegzője: ovális kerethen felül: DEBRECZEN, alul: AJÁNLOTT ... SZ., közbül: a nap, alatta: a hónap s ez alatt az évszám. Meg kell itt említeni azt is, hogy Baja postahivatal ajánlott felíratú bélyegzőjét az 1866. évben piros festékbe mártva alkalmazta a leveleken.

Az 1839. év érdekes újítása, hogy a bérmentve feladott levelek címoldalára egymást metsző erős vonás, úgynevezett András-kereszt $\times$ jelzést alkalmaztak, fekete tollvonással. Ügylátszik ezzel a rendelkezéssel a korábbi pirosfestékes kezeléstől kívántak eltekinteni, azért, mert a postamesterek a kiadott rendelkezés ellenére leginkább feketé színnel bélyegeztek. Ez a rendelet is nehezen ment át a gyakorlatba, mert a pesti, aradi, tállyai postamesterek még az 1840-es évek végén is piros bélyegzőfestéket használtak.

Az 1843. évi 13673. számú rendelet a postahivataloknak előírja, hogy acél-bélyegzőt használjanak s annak tiszta, olvasható lenyomatára kiváló gondjuk legyen.

A hosszúkás, előbb keretnélküli, később téglalapalakú, majd négy sarkán lekerekített bélyegzők után megjelennek az ovális, majd virágdiszes-ovális helybélyegzők, és egyre jobban terjednek. Ezekről külön, napot és hónapot feltüntető számbélyegzőt is használtak s ezt a helybélyegző alá, vagy mellé alkalmazták. Ezek első látásra szintén betétszamos bélyegzőknek tekinthetők, de alaposabb megfigyelés után megállapíthatjuk, hogy kétféle bélyegzővel dolgoztak: előbb a hely-, azután a számbélyegzővel. Ezeknek kezelése természetesen nehézkes volt. Ezért egyes postahivatalok két kis sin közé helyezték e kétféle bélyegzőt, megrögzítették és egyszerre, egyidőben használták, mint betétrendszerű helyi és kelti-bélyegzőt.

Az 1840-es években keresendő az a rendelkezés, amely a postahivataloknak kerekalakú betétszamos bélyegzők használatát írja elő. Ennek a rendeletnek eddig nem sikerült nyomára akadni, tény azonban, hogy a különféle és rendszernélküli formában készült bélyegzők mellett a 19. század negyvenes éveiben találkozunk általánosan a kétkörös, alul virágfolyondáros bélyegzőkkel, melyek a postahivatal nevét a két kör között köriratban, a napot és hónapot pedig törtszámként jelzik. Találkozunk ugyanebből az időből származó olyan bélyegzőkkel is, amelyeken virágdíszítés nincsen, vagy a virágdísz csillag pótolja.

A virággirlandos, kétkörös, szépen metszett bélyegzők lenyomatai tisztán és jól olvashatók. Ki tervezhette ezeket? Nem tudjuk, de korának Biedermeyer-hangulata első látásra érzik rajtuk. Itt említem meg, hogy a soproni (oedenburgi) postahivatal már az 1838. évben használt ehhez hasonló kétkörös, élesen metszett helyi- és keltibélyegzőt, amelyen virággirland helyett az évnak (1838) mind a négy számát olvashatjuk. Tudtommal ez az első ilyen kétkörös, évszamos bélyegzőnk.

Nem akadtam eddig nyomára annak, hogy az 1840-es években használt és már említett kétkörös, többnyire virágdiszes postabélyegzők hol készültek, Bécsben, vagy Pesten? 1848. évben már találtam erre nézve hiteles adatokat. Klauzál Gábor közmunka és közlekedési miniszter arról értesíti a postahiva-

talokat, hogy a magyar felíratú betűzőket (bélyegzőket) és pecsétnyomókat Günther Antal és Dietze J. budapesti cégek készítik. Ugyanekkor a minisztérium postaszakosztálya elrendelte, hogy a hivatalok bélyegzőit és pecsétnyomóit magyar felíratúval kell készíttetni. Ezek a magyar felíratú bélyegzők még a Bach-korszakban is használatban voltak némely helyen.

Az úgynevezett előfutár (Vorlaufer) bélyegzők kora az eddigi kutatások szerint kb. 1750. évtől 1850. évig tartott, amikor az osztrák postaigazgatás egységes alakú, egykörös, évszám nélküli helyi-kelti bélyegzőket rendszerezített, az 1850. évi július 1-én behozott postabélyegkek értéktelenítésére. Ezek a szemre nem szép, kislakú postabélyegzők, a már említett virágdiszes bélyegzőkkel szemben határozott visszaesést mutatnak, mégis nagyon sokáig voltak használatban.

Az 1867. évben végre intézményesen rátérnek az évszám os kelet-bélyegzők használatára.

Az 1867. évi Postai Rendevények 38. számában közölt 10884/1155. számú rendelet új, betétszám os, évszámot feltüntető bélyegző használatát rendelte el. Ezek kerek, kétkörös, virágdisznélküli, hó és napot, évet törtalakban jelző bélyegzők voltak. Innen kezdve a postahivatalok az elhasznált, vagy kicserélésre váró bélyegzők helyett, felettes hatóságok útján ú. n. szabványos bélyegzőket használtak, amelyeket a hivatalok mint leltári tárgyat tartottak nyilván. (1871. évi P. R. 18. szám, 11250.)

Feltehető, hogy ettől kezdve, szerződött szállítók készítették a szükséges bélyegzőket. Erre nézve az 1877. évből van adatunk. 1877-ben Klasson A. és fia céggel, 1878. évben Dietze Károly vésnökkel, 1880—86. években Derra Sándorral, 1887. évtől ismét Klasson A. és fia céggel történt megállapodás. Magáncégek által készített bélyegzőket még az 1888. évben is használtak a postahivatalok. Ezt tiltotta el az 1888. évi P. R. T. 25. számában megjelent 20877. számú rendelet, de ugyanakkor időt adott a régi, nem előírásos bélyegzők kicserélésére.

Vége, az 1890. évben 27519. szám alatt kiadott rendelet a kerek rendszerű bélyegző behozatalával, az 5114. számú rendelet pedig a kisebb kincstári és postamesteri hivatalok részére előírt új formájú betétrendszerű bélyegző rendszeresítésével rendet teremtett.

*

Száz éve mult annak, hogy postai körrendelet külön érkezési bélyegzőkről is tesz említést. Az 1839. évi 1309/243. számú rendeletben ugyanis intézkedés történt, hogy a nagyobb forgalmú postahivatalok a hozzájuk beérkezett leveleket a hátoldalon, erre a célra készített érkezési bélyegzőlenyomattal lássák el. A bécsi postaigazgatás ezzel a rendelettel is elkésett, mert már meglévő szokást tett szabállyá. Ezidőben nálunk a nagyobb postahivatalok, külföldi mintára már évek óta használtak ilyen bélyegzőket, de találkoztunk kisebb hivataloknál is ilyennel. A debreceni postahivatal még e rendelet kiadása előtt használt érkezési bélyegzője helynév megjelölése nélkül csupán számokból áll. A számokból összerakható bélyegző lenyomata pl. ez volt:

„5 7 20.“

Ez a rejtélyesnek látszó szám azt jelentette, hogy a levél 1820. évi július 5-én érkezett a rendeltetési hivatalhoz.

A pesti postahivatal is használt a huszas években érkezési bélyegzőt:

PEST $\frac{16}{4}$.

A debreceni postahivatalnak egy másik érkezési bélyegzőlenyomata:

DEBRECZIN 15 SEP.

Komárom érkezési bélyegzője az 1833. évből:

Comorn $\frac{12}{7}$ 33.

A pesti postahivatal 1840. évben ovális keretbe foglalt érkezési bélyegzőt használt (az eddig említettek keretnélküliek voltak) ilyen felírással:

PESTH

20 11.

Általában ezek a bélyegzők is helynevet, napot, hónapot jeleztek, s év-számot csak ritkán.

Az érkezési bélyegzőkre vonatkozó már említett rendelet szerint a kisebb postahivataloknak nem kellett ilyen bélyegzőt beszerezniök, használhatták erre a célra a rendes helyi-kelti bélyegzőjüket is. A postamesterek által követelt az az eljárás azonban, hogy az érkezés jelzésére leginkább a feladásnál használt bélyegző lenyomatát alkalmazták, idők folyamán ezeket a különféle, nem egyszer nehezen kezelhető külön betűzőket a gyakorlatból kiszorította, s ezzel az előfutár-érkezési bélyegzők kora le is járt.

Forrásmunkák:

Verordnungsblatt 1837—1867. évf.

Orsz. Levéltár: Közm. és közl. Miniszt. Posta oszt. 72. kntf. 17. tétel 6232, 6305—1848. évi ügyiratok.

Postai Rendelvények, Postai Rendeleték Tára 1867—1890. évf.

Szab. Rend. Gyűjtem. VI. rész 62—73. old.

Közmunka és Közlek. Minisztérium 1886. évi 45.543. sz. ügyirata.

Térfi Béla: A magyar állam postaállomásának lebetűzése 1850 május 31-ig. Megjelent „A Lebetűzés” folyóirat 1934—35. évfolyamaiban.

Postamúzeum régi levélgűjteménye.

Kunf-Mikuli: Neu Briefe über alter c. munkája.

